

ÇOCUK EDEBİYATINDA SURİYELİ MÜLTECİ ÇOCUKLARIN TEMSİLİ: EMPATİ VE ACIMA BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

 Elif Burcu ULUN* Kelime ERDAL**

ÖZET

Bu çalışma, çocuk edebiyatında Suriyeli mülteci çocuk temsillerini empati ve acıma bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, Nefes Almadan ve Sen, Ben, Elma Ağacı adlı iki çocuk kitabı, RefugeeCrit kuramsal çerçevesinin “okurun rolü (empati/acıma yönlendirmesi)” ve “kahramanın profili (etkenlik/edilgenlik)” ölçütleri temel alınarak karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Veriler, içerik analizi yöntemiyle “Savaşın Etkileri/Travmatik Geçmiş”, “Dil Sorunu” ve “Eğitim” başlıkları altında değerlendirilmiştir. Bulgular, edilgen kahraman temsillerinin okurda acıma duygusunu yoğunlaştırabileceğini; etken, mizahi ve sosyal açıdan güçlü karakter temsillerinin ise empatiyi güçlendirebileceğini ortaya koymuştur. Ayrıca, Nefes Almadan’da travma ve mağduriyet temsillerinin ağırlıklı olarak acıma duygusunu tetikleyebileceği; Sen, Ben, Elma Ağacı’nda ise umut, dayanıklılık ve sosyal etkileşim temalarının empatiyi destekleyebileceği belirlenmiştir. Sonuç olarak çocuk edebiyatında mülteci karakterlerin çok boyutlu, etken ve özneleşmiş biçimde sunulmasının çocuk okurların mültecilere yönelik daha sağlıklı bir empati geliştirmelerine katkı sağlayabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: çocuk edebiyatı, mülteci çocuklar, empati, acıma, karakter temsilleri

Representation of Syrian Refugee Children in Children’s Literature: A Comparative Analysis in the Context of Empathy and Pity

ABSTRACT

This study aims to examine the representations of Syrian refugee children in children's literature within the context of empathy and pity. The research comparatively analyzes two children's books, Nefes Almadan and Sen, Ben, Elma Ağacı, based on the RefugeeCrit theoretical framework, particularly the criteria of “reader's role (empathy/pity orientation)” and “character profile (agency/passivity).” The data were evaluated through content analysis under the themes of “Effects of War/Traumatic Past,” “Language Barrier,” and “Education.” The findings reveal that passive character representations intensify feelings of pity in readers, whereas active, humorous, and socially empowered character representations foster empathy. Furthermore, it was determined that in Nefes Almadan, representations of trauma and victimhood predominantly evoke pity, while in Sen, Ben, Elma Ağacı, themes of hope, resilience, and social interaction support the development of empathy. In conclusion, the study suggests that presenting refugee characters in children's literature as multidimensional, active, and agentive may contribute to fostering healthier forms of empathy among child readers.

Key Words: children's literature, refugee children, empathy, pity, character representations

* Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Bursa / TÜRKİYE, burcuulun@gmail.com

** Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Bursa / TÜRKİYE, kelime@uludag.edu.tr

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: Ulun, E. B. & Erdal, K. (2026). Çocuk edebiyatında Suriyeli mülteci çocukların temsili: Empati ve acıma bağlamında karşılaştırmalı bir inceleme. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(50), 147-166. <https://dx.doi.org/10.21550/sosbilder.1768606>

Gönderim Tarihi / Sending Date: 19 Ağustos / August 2025

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 21 Eylül / September 2025

Giriş

Zorunlu göç biçimlerinden biri olan mültecilik; savaş, zulüm ya da felaket gibi nedenlerle kişinin ülkesini terk etmek zorunda kalmasıdır (Kunz, 1973; Tribe, 2002). Buna örnek olarak 2011’de Suriye’de başlayan savaşta 13 milyon kişi yerinden edilmiş, yaklaşık 6,65 milyonu başka ülkelere sığınmış; Türkiye ise 3 milyon 622 bin mülteci ile dünyada en çok Suriyeliye ev sahipliği yapan ülke olmuştur (Anadolu Ajansı, 2019; Yalın Sapmaz vd., 2017). Bu kitlesel yer değişimi, yalnızca coğrafi bir hareketlilik değil, göç sürecinin her aşamasında derin fiziksel, psikolojik ve sosyal sorunların başlangıç noktasıdır.

Mülteciler göç öncesi, sırası ve sonrasında travma, anksiyete, depresyon ve travma sonrası stres bozukluğu gibi ruhsal sorunlar yaşayabilmektedir (Carlson & Williams, 2020; Li vd., 2016; Priebe, 2016; Schick vd., 2016; Schick vd., 2018; Steel vd., 2009; Yalın Sapmaz vd., 2017). Özellikle çocuklar bu süreçten daha ağır etkilenmekte; çocuk mültecilerde travma sonrası stres bozukluğu, anksiyete, depresyon ve davranış bozuklukları sık görülmektedir (Attanayake vd., 2009; Derluyn vd., 2008; Durà-Vilà vd., 2013). Bazı çocuklar ise zorluklarla başa çıkabilmekte ve okulda başarılı olabilmektedir (Hodes, 2000; Rutter, 2003). Ancak çoğunluk sığınma süreci, oturma izni, dil, eğitim, barınma, sağlık, ekonomik yetersizlik, sosyal entegrasyon sorunları gibi göç sonrası stres faktörleriyle karşılaşmaktadır (Li vd., 2016; Priebe vd., 2016; Schick vd., 2016). United Nations Children’s Fund [UNICEF] (2018) raporuna göre, beş yaş altı Suriyeli mülteci çocukların %94’ü çok boyutlu yoksuldur ve %38’i okula gitmemektedir.

Mülteci çocukların yaşadığı, yukarıda bahsedilen zorlukların aşılabilmesi için mülteci çocuklara farklı alanlarda destek sağlayacak araçların geliştirilmesi gerektiği söylenebilir. Çocuk edebiyatı, bu araçlar arasında öne çıkar çünkü mülteci çocuklara bakışı dönüştürmek, onlarla empati kurmak ve topluma kazandırılmalarını sağlamak için önce yaşadıkları deneyimlerin anlaşılması gerekir. Mülteci çocuklarla doğrudan temasın her zaman mümkün olmaması, onlara yer veren edebi eserlerin; yaşanan zorlukları kavrama, empati geliştirme ve toplumsal önyargıları kırmada işlevsel bir araç olmasını sağlamaktadır.

Bu noktada çocuk edebiyatı, farklı yaşam deneyimlerine kapı aralayarak çocukların duyarlılık, farkındalık ve empati gibi sosyal-duygusal beceriler geliştirmesine katkı sağlayan önemli bir araçtır. Dilin doğru kullanımı açısından örnek teşkil eden ve çocukların duygu, düşünce ve hayal dünyasını estetik değere sahip iletilerle zenginleştiren eserler, çocukların yalnızca kendi yaşamlarını değil, başkalarının yaşantılarını da anlamalarını kolaylaştırır (Enginün, 1991; Sever, 2021; Sınar Çılgın, 2007). Bu nedenle çocuk edebiyatı ürünleri; içerik, karakter, zaman, mekân ve üslup açısından çocuğa uygun olmalı, çocukların özdeşim kurabileceği kahramanlar sunmalıdır (Dilidüzgün, 2004; Yavuzer, 1999). Karakterler yalnızca eğlenceli unsurlar değil, aynı zamanda sosyal öğrenmeyi etkileyen rol modellerdir; çocuklar, bu karakterlerin yaşadığı güçlükler ve verdikleri mücadeleler üzerinden yaşam deneyimi kazanır (Şirin, 2007). Edebiyat, çocukların kendi yaşamlarının dışındaki dünyayla tanışmasında etkili olduğu gibi oyalayıcı, eğlendirici ve öğretici özellikleriyle çevrelerini tanımalarını, kendilerini keşfetmelerini de sağlar (Erdal, 2009). Ayrıca, sorunlar ortaya çıkmadan önce olumlu yaşam becerileri ve baş etme stratejileri kazandırabilir; saygı, dürüstlük, cesaret ve nezaket gibi değerleri destekleyebilir (Almerico, 2014; Dimakos, 2006).

Çocuk edebiyatı, çocuklara farklı kültürler, yaşam biçimleri ve insanlar arasındaki duygusal, düşünsel ve davranışsal çeşitlilik hakkında sezgisel farkındalık kazandırır (Erdal, 2020). Özellikle göç ve mültecilik gibi duyarlı temaları işleyen eserler, çocukların yaşamın gerçekleriyle erken yaşta karşılaşmasını sağlayarak bilinçli ve duyarlı bireyler olarak yetişmelerine katkıda bulunur (Aslan, 2019). Farklı kültürlerden kahramanlara yer veren kitaplar, çocukların empati becerilerini geliştirir; hoşgörü ve çokkültürlü farkındalık kazandırır

(Pinsent, 1997). Çocuk kitaplarında mültecilik konusu; farklılıklara saygı, eşitlik, paylaşma, dayanışma ve güveni özendiren bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Böylece ötekileştirme ve ayrıştırmaların önüne geçilebilir. Çocuk ve gençlik edebiyatı, zorunlu göç ve mültecilik konusunu her yaşta çocuğa doğru biçimde aktararak ön yargılar yerine empatiyi teşvik eder, öğüt yerine doğal bir paylaşım ortamı sunar (Bulut, 2018). Ayrıca, mültecileri tasvir eden birden fazla eseri okumak ve tartışmak, tek bir metne bağlı kalmadan temsil çeşitliliğini ortaya çıkarır (Cummins, 2016). Özellikle savaş ve göç temalı kitaplarda mülteci karakterlerin çok boyutlu, güçlü ve özneleşmiş biçimde sunulması empatiyi kolaylaştırırken; yalnızca travma ve mağduriyet odaklı temsiller, özdeşim kurmayı zorlaştırıp acıma duygusunu tetikleyebilir (Cummins, 2016; Hope, 2008).

Hoffman (2000), empatiyi, başkasının duygusunu içselleştirme ve onunla duygusal olarak bütünleşme olarak tanımlar. Bu tanım, acımanın içerdiği üstünlük ve tek yönlülüğten ayrılır çünkü empati, karşısındakini eşit bir özne olarak görmeyi gerektirir. Buna karşılık, küçümseyici veya aşağılayıcı bir şekilde üzülmeye biçimi, genellikle acınası olarak görülen ya da kendi durumlarından sorumlu tutulan kişilere yöneltilir (Geller, 2006). Empati, bir başkasının ne hissettiğini hissetmenin fizyolojik deneyimi ile bu deneyimin bilişsel olarak işlenmesinden oluşur (Batson, 1987; Hoffman, 2000) ve başka bir kişinin öznel deneyiminden dünyayı algılama ve hissetme yeteneğini ifade eder (Misch & Pelouquin, 2005).

Kucirkova'nın (2019) erken çocukluk odağında geliştirdiği üç eksenli empati tasnifi (bilişsel/duygusal, iç grup/dış grup, olumlu/olumsuz sonuçlar), empatiyi, başkasının duygusunu tanıma ve buna karşılık vermeyi içeren çok bileşenli bir süreç olarak açıklar. Bu yaklaşım, özneyi edilgen konumda bırakan ve tek yönlü bir duygulanım biçimi olan acımadan kuramsal olarak ayrışmayı sağlar (Kucirkova, 2019). Empatinin iç grup/dış grup ayrımına göre değiştiği; iç grup kayırmacılığının ise dış gruba yönelik ön yargıyı besleyebildiği, hatta bu durumun okul öncesi dönemde görülebildiği belirtilmektedir. Bu bağlamda, acımanın üstten bakan ve tek taraflı merhamet diline kayma riski ortaya çıkar. Bu riski azaltmak için çocuk kitaplarında, okurun kendisinden farklı kahramanlarla özdeşleşmesini teşvik eden anlatı stratejileri önerilmektedir. Hikâye içine çekilme ile -özellikle okurdan farklı kahramanlara yönlendiğinde- bilişsel empatiyi harekete geçiren özdeşleşme, iç/dış grup önyargısını azaltacak biçimde kurgulandığında en değerli çıktıyı verir (Kucirkova, 2019). Ayrıca bilişsel ve duygusal empati, iç/dış grup kimliklenmesi, hikâyeye dalma/özdeşleşme ve yetişkin aracılığı arasında dengeli bir yapı kurulması; empatiyi acımadan ayıran, anlayış temelli bir okur-kahraman ilişkisini destekler (Kucirkova, 2019). Bu bağlamda Hope'un (2023) *RefugeeCrit* çerçevesi, çocuk mülteci anlatılarında empati ve acıma arasındaki farkı somutlaştırır. "Batılı kurtarıcı" ve "yardım eden eller" gibi anlatı kalıplarının, okuru üstten bakan ve tek taraflı acıma konumuna yerleştirme riski taşıdığını, kurtarılma ve mutlu kapanış kurgularının bu etkiyi pekiştirdiğini belirtir. Metin sonlarında yer alan fark yaratma çağrıları ise yapısal nedenleri görünmez kılarak mülteci karakteri zayıf öteki olarak nesneleştirebilir ve acıma duygusunu güçlendirebilir (Hope, 2023). Hope'un (2023) bu eleştirileri, empatiyi bağlamsal anlama ve özneleşme ile ilişkilendirirken acımanın hiyerarşik ve tek yönlü merhamet söylemine yaslandığını açıkça ortaya koyar.

Bu nedenle, mülteci çocuk karakterlerin yer aldığı çocuk kitaplarının nitelikli biçimde incelenmesi, hem çocukların mültecilik deneyimlerini daha doğru kavrayabilmeleri hem de çocuk edebiyatı aracılığıyla sağlıklı sosyal temasların kurulabilmesi açısından önemlidir. Bu araştırmanın amacı, farklı iki kültüre ait olan *Nefes Almadan* ve *Sen, Ben, Elma Ağacı* adlı iki çocuk kitabında yer alan Suriyeli mülteci çocuk karakterlerin temsil biçimlerini karşılaştırmalı olarak inceleyerek çocuk okurun bu karakterlere karşı geliştireceği empati ya da acıma duygusunun hangi anlatım stratejileriyle şekillendiğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda

çalışmada, iki farklı kültüre ait kitaplarda yer alan mülteci karakterlerin karşılaştıkları sorunlar, literatürden hareketle belirlenen alt temalar çerçevesinde analiz edilmiş ve bu analizler üzerinden, temsil biçimlerinin duygusal etkileşim üzerindeki olası etkileri tartışılmıştır.

1. Yöntem

1.1. Araştırma Deseni

Araştırma; olguların ardındaki anlamları araştırmayı hedefleyen, insan deneyimlerinin nasıl yorumlanıp anlamlandırılabilirliğini açığa çıkaran, araştırmacının katılımcı rolünde olduğu, esnek bir yapıya sahip (Merriam, 2009), tümevarımcı bir araştırma yaklaşımı (Glesne, 2011) olan nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ile gerçekleştirilmiştir. Doküman analizi, hem basılı hem de elektronik belgelerin incelenmesi ve değerlendirilmesi sürecinden oluşan bir yöntemdir (Bowen, 2009). Bu nitel araştırma yöntemi; anlamı ortaya çıkarmak, anlayış kazanmak ve ampirik bilgiyi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirir (Corbin & Strauss, 2008; Rapley, 2007). Doküman analizi belli bir plan içinde gerçekleşir. Öncelikle amaca uygun dokümanlara ulaşılması gerekir, ulaşılan dokümanlar kontrolden geçirilir ve uygun tekniklerle analiz edilir. Araştırmada, doküman analizi yöntemi sürecinde, veriler analiz edilirken belirli kodlamalarla bir metnin bazı kelimelerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik ve yinelenebilir bir teknik olan içerik analizinden (Büyüköztürk, 2020) yararlanılmıştır. Bu çalışmada *Nefes Almadan* ve *Sen, Ben, Elma Ağacı* adlı çocuk kitapları birer doküman olarak belirlenmiş, belirlenen bu dokümanlar incelenmiş ve içerik analizi tekniğiyle analiz edilerek bulgulara ulaşılmıştır.

1.2. Veri Kaynağı

Sen, Ben, Elma Ağacı, Türk yazar Sevim Ak tarafından kaleme alınmıştır. Eserin başkahramanı Bilgin, sayılarla sorun yaşayan, arkadaşları tarafından zorbalığa uğrayan ve başarılı ailesine kendini yakıştıramayan bir çocuktur. Sınıflarına gelen Musa, Suriye’den Türkiye’ye gelmiş kimsesiz bir çocuktur ve ailesini bulma umudunu taşır. Bilgin, başlangıçta toplumsal önyargılarla mücadele ederken zamanla Musa’yı hayatına dâhil eder. Musa, Bilgin’in sayı korkusunu yenmesine yardımcı olur; Bilgin de onun sevgi ihtiyacını karşılar. Başlangıçta Bilgin’in ailesi tarafından kabul görmeyen Musa, sakatlanmasının ardından onlarla yaşamaya başlar. Bir süre sonra ailesiyle internet üzerinden iletişim kurar ve Türkiye’de Bilgin’in ailesinin yanında hayatına devam eder.

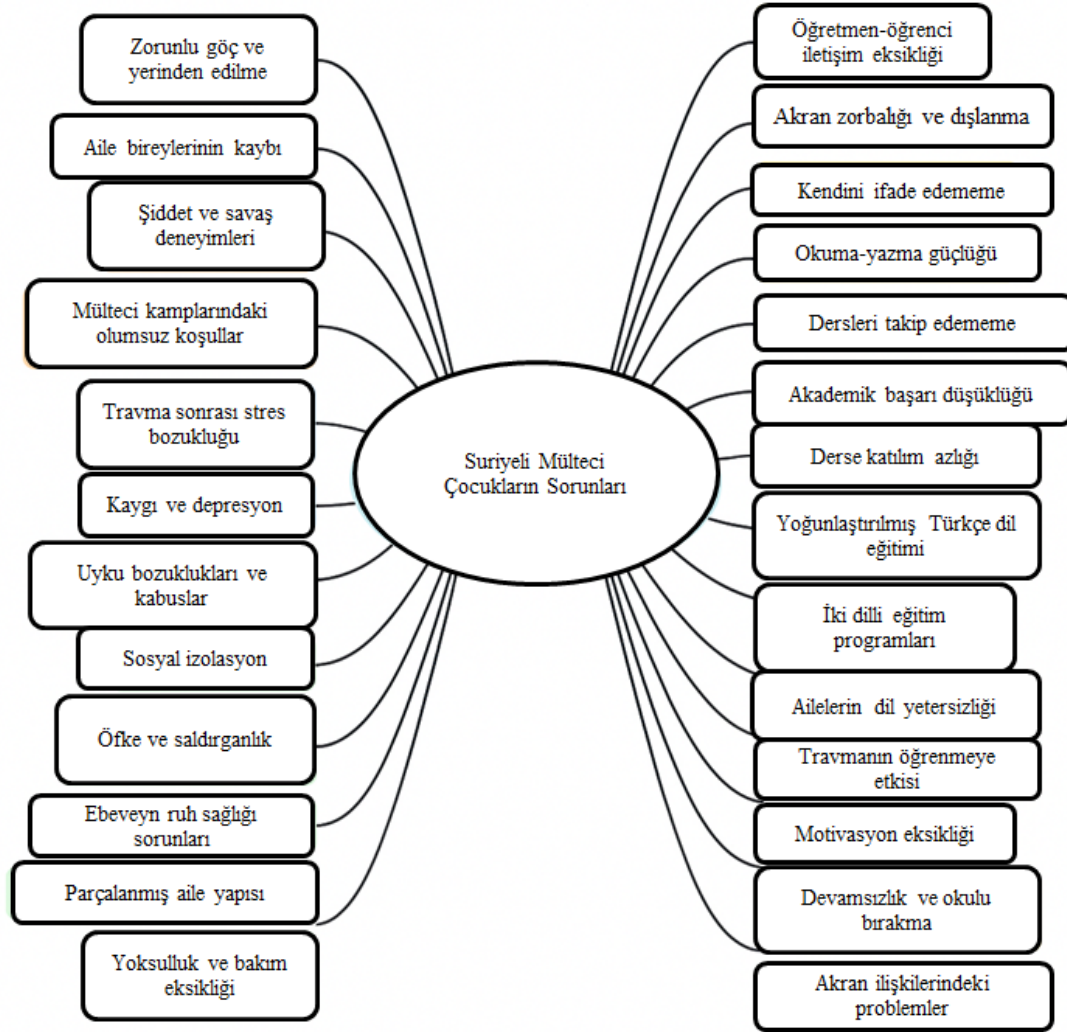
Nefes Almadan, Hollandalı yazar Gerard van Gemert’in eseridir. Başkahraman Adil, eski yaşamının özlemini duyan ve hayatta kalmak için mücadele eden bir çocuktur. Suriye’deki savaşta annesini, göç yolunda ise bebek kardeşi Yasirah’ı kaybeder. Babası ve iki kardeşiyle Hollanda’ya ulaşmak için zorlu bir yolculuk yapar; paralarını kaçakçılara kaptırır, denizde alabora olur ve sığınmacı merkezine güçlkle ulaşırlar. Burada da dışlanma ve önyargıyla karşılaşır, zor yaşam koşullarıyla mücadele ederler. Futbol sahasında tanıştığı Joey, Adil’e ön yargısız yaklaşır, haksız suçlamalara karşı onu savunur ve futbol yeteneğinin keşfedilmesini sağlar. Joey sayesinde Adil, bulunduğu çevrede kabul görmeye başlar.

1.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada *Nefes Almadan* ve *Sen, Ben, Elma Ağacı* adlı çocuk kitapları temel veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Metinler, derinlemesine analiz etmek amacıyla içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Analiz sürecinde ilk olarak, literatürden hareketle (Demirbaş & Bekaroğlu, 2013; Şeker & Aslan, 2015; Şeker & Sirkeci, 2015; Mercan Uzun & Bütün, 2016; Alsayed & Wildes, 2018; Başar vd., 2018; Taşkın & Erdemli, 2018; Yurdakul & Tok, 2018; Yaylacı, 2018; Agcadağ Çelik, 2019; Al-Sarayrah & Al-Masalhah, 2019; Derince, 2019; Guo

vd., 2019; Sarvan & Efe, 2019; Sarier, 2020; Karataş & Ceylan, 2021) kavram haritası oluşturulmuştur:

Şekil 1: Suriyeli mülteci çocukların sorunları

Kavram haritasından hareketle kitaplar, araştırmacı tarafından belirlenen üç ana kategori altında analiz edilmiştir:

1. Savaşın Etkileri/Travmatik Geçmiş
2. Dil Sorunu
3. Eğitim

Kategoriler, çocuk edebiyatı ve edebiyat alanında uzman öğretim üyeleri tarafından kontrol edilip onaylandıktan sonra, her başlık altında, ilgili kitaplarda örnek olabilecek ifadeler tespit edilmiştir. Belirlenen ifadeler, incelenen literatür ve Hope'un (2030) revize ettiği RefugeeCrit çerçevesinde çözümlenmiş, iki eser karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmiştir. Bu üç başlığa ek olarak öncelikle kitaplarda yer alan mülteci çocuk karakterlerin genel temsil biçimlerine ilişkin karşılaştırmalı bir analiz sunulmuştur. Böylece, tematik incelemeler kapsamında verilen örneklerin bağlamsal olarak daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Analiz sürecinin sonunda çocuk edebiyatı ve edebiyat alanında uzman öğretim üyeleri tarafından

analizler incelenmiş, ulaşılan verilerin belirlenen ana kategorileri temsil edebildiği onaylanmıştır. Buna ek olarak RefugeeCrit çerçevesinin tüm bileşenleri yerine yalnızca “okurun rolü (empati/acıma yönlendirmesi)” ve “kahramanın profili (etkenlik/edilgenlik)” ölçütleri ele alınmıştır. Tema başlıkları altında verilen örnekler, ilgili kitaplarda bu ölçütlerle ilişkili olarak tespit edilen temsil yoğunluğu ile sınırlıdır. Dolayısıyla örnek sayısı, metinlerin içerdiği olay ve sahne çeşitliliğini yansıtmaktadır.

Hope’un (2023) yeniden ele alıp geliştirdiği RefugeeCrit (Refugee Critical Race Theory, Mülteci Eleştirel Irk Teorisi) çerçevesine dayanmaktadır. RefugeeCrit, Strekalova-Hughes (2019) öncülüğünde geliştirilen ve çocuk edebiyatı incelemelerine yönelik ortaya çıkan, görece yeni bir yaklaşımdır. Bu çerçeve, Eleştirel Mülteci Çalışmaları (Critical Refugee Studies, CRS) ile Eleştirel Irk Teorisinin (Critical Race Theory, CRT) unsurlarını bir araya getirir (Strekalova-Hughes, 2019). RefugeeCrit; emperyalizm, sömürgecilik ve ırkçılığın her toplumda farklı biçimlerde varlık gösterdiğini, bu olguların mülteci hareketliliğini tetiklediğini ve mülteci geçmişine sahip çocuklar ile ailelerin yaşam deneyimlerini şekillendiren yasal, ekonomik ve kültürel mekanizmalarda somutlaştığını ileri sürer (Strekalova-Hughes vd., 2019).

Ayrıca RefugeeCrit, doğru nitelikteki kitapların yazılması, yayımlanması ve okunmasının; mültecilere yönelik empatik tutumları geliştirme, travmatik deneyimlerin iyileşme sürecine katkı sağlama ve adaletsizliklere karşı direnç oluşturma potansiyeli taşıdığı görüşünü benimser (Strekalova-Hughes vd., 2018). RefugeeCrit’in amacı, çocuk edebiyatındaki mülteci öykülerinde yer alan travma merkezli anlatıları inceleyerek mülteci seslerini görünür ve etkin kılmaktır (Hope, 2023). Bu amaçla geliştirilen RefugeeCrit çerçevesini oluşturan ölçütler, dört ana eksen altında toplanır (Hope, 2023):

- Mülteci Deneyiminin Betimlenmesi (Köken, yolculuk, kurtarıma, varış, bitiş)
- Kahramanın Profili (Ötekileştirme, etkenlik düzeyi, yetenek ve kimlik çeşitliliği)
- Okurun Rolü (Empati/acıma yönlendirmesi, fark yaratma imkânı, okur konumlandırması)
- Yazarın Konumlanması (Yeterlilik, araştırma niteliği, kültürel referanslar, Batı üstünlüğü söylemi)

Tablo 1: RefugeeCrit çerçevesinin bileşenleri ve açıklamaları

Bileşen	Açıklama
Mülteci Deneyiminin Betimlenmesi	• Kökenler: Kaçış öncesi yer belirtiliyor mu? Çatışmanın nedeni ima ediliyor mu? Kendi kendine oluşmuş gibi mi sunuluyor? Daha geniş politik ve olası emperyal/kolonyal geçmişe değiniliyor mu? • Yolculuk: Yolculuk kitabın ana odağı mı? Uzun ve tehlikeli mi? Heyecan verici bir macera olarak mı tasvir ediliyor? Batı sürekli olarak arzulanan “vaat edilmiş toprak” olarak mı sunuluyor? • Kurtarıma: Kahraman bulunduğu durumdan kurtarılıyor mu? Kim tarafından? “Beyaz kurtarıcı” unsuru var mı? Mülteciler Batılı bir bağışçının yardımına muhtaç mı sunuluyor? • Varış: Bu deneyim bölümünde yer alıyor mu? Kahraman nereye kabul ediliyor? Sıcak bir karşılama mı var? İyi insanlar tarafından mı yardım ediliyor? Batı hayırseverliği miti pekiştiriliyor mu?

	• Son: Anlatıda kapanış ve mutlu son var mı? Bu, güvenli/ güvensiz ülkeler ikiliğini mi içeriyor?
Kahramanın Profili	• Kitap, mülteci karakterleri “öteki” olarak mı konumlandırıyor? Kahraman mağdur olarak mı tasvir ediliyor? Acıları veya kaçıışı ile mi tanımlanıyor? Özneleşmiş bir sesi var mı? Hayranlık uyandırabilir mi? Yetenekleri, becerileri, kültürel kaynakları var mı? Karmaşık bir kimliği var mı?
Okurun Rolü	• Kitabın ima ettiği “hedef okur” kim? Bir mülteci çocuk bu hikâyeden gurur duyabilir mi? Kitap okuru empatiye mi yönlendiriyor yoksa acımaya mı? Okura fark yaratma yolları sunuyor mu? Okurun sahip oldukları için şükretmesi gerektiğini mi ima ediyor?
Yazarın Konumlanışı	• Yazarın geçmişi nedir? Bu konuda yazmaya hangi açılardan yetkindir? Ne tür araştırmalar yapmıştır? Mülteci bağlamına kültürel referanslar eklenmiş midir? Batı üstünlüğü mitlerini dolaylı olarak pekiştiriyor mu?

Çocuk edebiyatında mülteci temsilleri, yalnızca yaşanan olayların aktarımıyla değil, bu temsillerin okurda uyandırdığı duygulanım biçimleriyle de anlam kazanır. Nitekim literatürde, okur tepkilerinin çoğunlukla karakterin etkenlik düzeyi ile anlatının okuru konumlandırma biçimi üzerinden şekillendiği vurgulanmaktadır (Nodelman, 2008; Hope, 2023). RefugeeCrit’in “okurun rolü” ve “kahramanın profili” ölçütleri, empati ve acıma gibi okur merkezli duygusal tepkilerin doğrudan incelenmesine imkân veren iki eksen olarak öne çıkar. Bu çalışma, temelini okurun duygusal yönlendirilmesi ve karakterin etkenlik düzeyi üzerine kurduğu için RefugeeCrit’in diğer ölçütleri yerine yalnızca bu iki ölçüte yoğunlaşmıştır. Böylece analiz, okur-karakter ilişkisini şekillendiren anlatı stratejilerinin derinlemesine çözümlenmesine imkân tanımaktadır. Bu sınırlama, diğer ölçütlerin önemini azaltmamakta ancak çalışmanın odak noktasını derinleştirmeyi amaçlamaktadır.

1.4. Kitapların Seçim Ölçütleri

Suriyeli mültecilerin dini ve kültürel kimliklerinin Avrupa ülkelerinin din ve kültürüyle örtüşmemesinden dolayı yerel halkın, mültecilere karşı ön yargılı olduğu görülmektedir (Ivarsflaten, 2005; Bansak vd., 2016; Yıldız Nielsen, 2016; Adida vd., 2019; Elgenius & Rydgren, 2019; Sumadi vd., 2023). Her ne kadar Türkiye’de de Suriyeli mültecilere karşı ön yargılar mevcut olsa da (Göker & Keskin, 2015; Uzun, 2015; Doğanay & Çoban Keneş, 2016; Çiftçi, 2018; Ekici, 2019) ortak dini inanış nedeniyle toplumun belirli bir kesiminin daha ılımlı olması, Avrupa ve Türkiye arasında mültecilere bakış açısı nedeniyle bir fark oluşturmaktadır (Alrababa’h vd., 2021; Şafak Ayvazoğlu vd., 2021). Bu nedenle karşılaştırmalı bir inceleme yapmak adına birbirinden farklı bakış açısına sahip kültürlerle ait eserlerin karşılaştırmalı olarak incelemesinin araştırmanın amacına daha büyük oranda hizmet edeceği düşünülmüştür. Bu bağlamda, Suriyeli mülteciler üzerine yazılan otuz çocuk kitabına ulaşılmıştır. Ulaşılan çocuk kitaplarının yaş aralığının 7-12 yaş arasında olduğu tespit edilmiş, seçilecek her iki kitabın da aynı yaş dönemine hitap etmesi amaçlanmıştır. Kitap seçiminde mülteci çocukların Suriyeli mülteci çocuklar olması amaçlandığı için kitap seçiminde bu ölçüt göz önüne alınmıştır. Buna ek olarak, belirlenen kategorilerin hangi kitaplarda ele alınıp hangilerinde ele alınmadığı tespit edilmiş, *Nefes Almadan* ile *Sen, Ben, Elma Ağacı* kitaplarının belirlenen kategoriler altında

karşılaştırma yapmak adına daha elverişli olduğu, çocuk edebiyatı ve edebiyat alanında uzman öğretim üyelerinin de görüşü doğrultusunda, tespit edilmiştir. Çalışmada iki çocuk kitabının ele alınmasının nedeni ise araştırmanın içeriğini derinleştirerek seçilen kitapların daha ayrıntılı bir şekilde incelenip karşılaştırılabilmesini sağlamaktır.

2. Bulgular

2.1. Savaşın Etkileri/Travmatik Geçmiş

Suriyeli mülteci çocuklar üzerinde yapılan çalışmalarda çocukların göç sonrasında da yaşadıkları trajedinin etkilerini atlatamadıkları ve bu etkilerin hayatlarının belirli alanlarında kendini gösterdiği görülmektedir. *Nefes Almadan* kitabındaki Adil, savaşın etkilerini günlük hayatında hissetmekte, yaşadığı travmatik olaylar nedeniyle günlük yaşamın akışına tam anlamıyla uyum sağlayamamaktadır. Örneğin Adil, Joey ve arkadaşlarının birlikte havai fişek gösterisini izleme teklifini reddetmek zorunda kalır çünkü havai fişek patlarken çıkan sesler, ona savaş ortamındaki bomba seslerini hatırlatmaktadır:

Adil cevap vermedi.

“Çok harika oluyor, şu havai fişek gösterisi,” diye ısrar etti Joey.

“Gelmeyeceğim.”

Joey bunu anlıyordu. “Leander yüzünden, değil mi?” dedi. Leander, Adil’e hiç iyi davranmamıştı.

Adil başını hayır anlamında salladı. “Patlama seslerinden.” (Gemert, 2021: 22).

Buna ek olarak Adil, henüz çok küçük olmasına rağmen savaş tecrübesi nedeniyle yaşının çok üstünde düşüncelere sahip bir çocuktur. O, yaşlıları gibi oyun oynamayı ya da okula gitmeyi değil yaşadığı olaylar nedeniyle artık başına ne gelirse gelsin sadece hayatta kalmayı ve ilerlemeyi düşünmektedir:

Şimdiye kadar yaşadıkları hayat artık geçmiş zamandı. Dokuz yıllık hayatında yaşadığı her şey artık geçmişte kalmıştı. Annesinin ve babasının kurduğu her şey yok olmuştu. Şu andan itibaren hayat onları nereye götürürse götürsün artık sadece ilerlemeliydiler (Gemert, 2021: 28).

Adil için savaşın etkilerinden biri, on bir yaşında olan bir çocuğun en büyük korkusunun başına bomba düşecek olmasıyken bir diğeri ise normal insanların kötü olarak nitelendireceği ve yaşamak dahi istemeyeceği olayların küçük bir çocuk tarafından kanıksanmış olmasıdır. Savaştan kaçmak amacıyla saatlerce yürümek bir insan için zor bir durum olsa da Adil, bu durumu “kafasına bomba düşmesinden daha iyi” olarak nitelendirmektedir. Buna ek olarak Adil, savaş nedeniyle birçok cansız beden ile karşılaştığından dolayı ölümü, hatta annesinin ölümünü dahi kanıksamak zorunda kalmış bir çocuktur:

“Ya...” dedi Joey, bir an kararsız kalarak. “Peki ya annen?” diye sordu. Gözlerini kapadı. Cevaptan korkuyordu. Aslında daha çok Adil’in tepkisinden korkuyordu.

Ama Joey’nin düşündüğü gibi olmadı. “Birçok ölmüş insanın olduğu bir binaya götürüldü. Bir spor salonunda, battaniyelerin altında yan yana dizilmiş yatıyorlardı,” dedi Adil.

Joey, Adil’in bu konuda böyle rahat konuşabilmesini anlayamıyordu (Gemert, 2021: 34).

Yukarıda verilen diyalog mülteci bir çocuk ile mülteci olmayan bir çocuk arasındaki farkı da gözler önüne sermektedir. Joey, Hollanda’da ailesi ile huzur içinde yaşayan bir çocuk olarak Adil ile empati kurmaya çalışsa da onun hissettiklerini ve düşüncelerini tam olarak kavrayamamaktadır. Bu nedenle olaylar karşısında Adil’in verdiği tepkiler onu şaşırtır. Bu duruma Adil ile Joey arasında var olan yaşam tecrübesi eksikliğinin neden olduğu söylenebilir. Çünkü bir yanda ailesiyle birlikte doğduğu ülkede yaşayan, eğitimine devam edebilen, kendi dilini konuşabilen, sosyal çevresi olan, sağlık açısından güvenceye sahip bir çocuk varken diğer yanda annesinin ve kardeşinin ölümüne şahit olan, ülkesini terk etmek zorunda kalan, eğitimini

yarım bırakan, gittiği ülkede ırkçılığa maruz kalan, dilini bilmediği bir ülkede kendini var etmeye çalışan bir çocuk bulunmaktadır. Joey'nin aksine Adil, çok küçük olmasına rağmen büyük şeyler düşünmek zorunda kalır, hatta kendisinden dahi vazgeçerek sadece kardeşleri için yaşama tutunmayı göze alır. Yaşadığı zorlu göç süreci bazen onu pes edecek hâle getirir de Adil, kardeşleri için kendisini bu zorlu sürece dayanmaya zorlar. O, bu zorlu yolculuğu kendisini düşünerek değil, özellikle de küçük kardeşi Yasirah'ın geleceğini kurtarmak için yapmaktadır (Gemert, 2021: 55). Ancak Adil, kardeşi Yasirah'ın vefatından sonra kendini yeterince güçlü olamamakla, yetersiz olmakla suçlamaktadır. Bu durum, on bir yaşındaki bir çocuğun omuzlarına yüklenen ağır bir yük olarak nitelendirilebilir. Joey'i de Adil'in bir yetişkin gibi kardeşinin sorumluluğunu alması ve kardeşinin ölmesi nedeniyle kendini suçlaması karşısında hem bu durumu anlamlandıramaz hem de Adil için üzüldür:

Joey ellerini başına götürdü. Nasıl olur da biri, hem de henüz çocuk yaşta biri, böyle bir duruma düşüp üstüne üstlük bir de kendini suçlu hissetmek zorunda kalır? Asıl Adil'in korunup kurtarılması gerekirdi. Onun küçük kız kardeşine duyduğu sorumluluğu bir başkasının onunla ilgili duyması gerekirdi ve şimdi, orada oturmuş kendini Yasirah'ın ölümünden sorumlu tutuyordu (Gemert, 2021: 73).

Adil'in başından geçen diğer olaylar incelendiğinde, evlerinin bombalanması sonucu her şeylerini kaybetmiş olmalarının onun için sarsıcı bir durum olduğu görülür. Adil, bu olayı yaşadığında sahip olduğu her şeyin artık eskide kaldığını ve hepsinin birer geçmiş zaman olduğunu fark eder. Ancak yine de ertesi gün tekrar eve dönebileceklerinin, yeniden okula gidebileceğinin ve arkadaşlarıyla oyunlar oynayabileceğinin umudunu içinde taşır (Gemert, 2021: 28). Adil her ne kadar bu umudu içinde taşısa da Suriye'deki her şeyleri kaybetmiş olmaları onun göç sonrasında da aşamadığı bir travma olarak ortaya çıkar (Gemert, 2021: 21).

Savaş ve göç sürecinde yaşadığı travmalar, Adil'i uyku esnasında da rahat bırakmaz. Adil, sığınmacı merkezine yerleşmeden önce her gece, sürekli aynı kâbusu görür. Bu durum, onun yaşadıklarının ruhunda büyük, derin ve olumsuz izler bıraktığı şeklinde yorumlanabilir: “Adil hemen hemen her gece aynı şeyi görüyordu. Hava karanlık, soğuk ve nemliydi. Bir şey arıyor ama bulamıyordu. İçindeki telaş gitgide artarken saatlerce karanlıkta yürüyor gibi hissediyordu. Sonra ter içinde uyanıp sıçrayarak doğruluyordu.” (Gemert, 2021: 133).

Sen, Ben, Elma Ağacı kitabında Musa'nın travmatik geçmişi Adil'de olduğu gibi ayrıntılı bir şekilde ele alınmaz ancak bu konuyla ilgili birkaç örnek ile karşılaşmak mümkündür. Örneğin, Musa ile Bilge matematik hakkında konuşurken Bilge, Musa'ya sayıları nasıl bu kadar iyi öğrendiğini sorduğunda Musa'nın cevabı, onun savaş ortamında yaşadığı zorlukları gözler önüne sermektedir:

Çocuklar sıkılır, dışarı çıkmak ister, oyun ister... Dışarıda tehlike var. Bomba her an yakına düşebilir. Koca binalar başına yıkılır... Silahlar patlar. Zorla yerin altına sokarlar çocukları.

Zaman geçmez ki orada... Hasta olur insan...

Hem hasta hem deli olur. Bir öğretmen vardı ama. Sıkılmayalım diye oynardı bizle. Hem de nasıl oynardı, biliyor musun? Sayılarla! ‘Kaç uçak geçti? Kaç silah sesi duydun? Kaç araba geçti? Aynı boyda kaç taş var? Taşları grupla, çift sayıları yaz, alt alta sırala, tekleri topla...’ diye başladı. (Ak, 2021: 98)

Musa'nın kaldıkları mülteci kampının bombalanması üzerine tüm ailesi ile yollarının ayrılması ve tek başına kalması da bir çocuk olarak onun yaşadığı olumsuzlukları göstermekte, savaşın etkilerinin Musa için yıkıcı sonuçlar doğurduğuna işaret etmektedir (Ak, 2021: 47). Buna ek olarak Musa her ne kadar umut dolu, cesur ve girişken bir çocuk olarak ele alınsa da aslında tüm yaşadığı olumsuzlukları içine attığı, dışarıya bu hislerini yansıtmamaya çalıştığı görülür. O, hem ailesinden gelecek bir haberi umut dolu bir şekilde bekler hem de “içinde fırtınalar esse bile belli etmez”, ailesini bekleyişini büyük bir sabırla sürdürür (Ak, 2021: 119).

Ancak Musa'nın ailesiz olması onun kendisini kimsesiz hissetmesine neden olur (Ak, 2021: 100-101). Bu açıdan savaşın, Musa'yı aile özlemi açısından çok fazla olumsuz etkilediği de görülür.

Kitaplar, “Savaşın Etkileri/Travmatik Geçmiş” bağlamında, RefugeeCrit'in “kahramanın profili (etkenlik/edilgenlik)” ve “okurun rolü (empati/acıma yönlendirmesi)” ölçütleri açısından incelendiğinde *Nefes Almadan*'da Adil'in profilinin, savaşın yarattığı yoğun travmalar ve tetikleyiciler (havai fişek seslerine karşı aşırı duyarlılık, tekrarlayan kâbuslar, anne ve kardeşinin ölümü vb.) üzerinden çizildiği görülür. Anlatıda Adil; duygusal kırılganlığı, suçluluk duygusu ve korunmaya muhtaçlığıyla ön plana çıkar. Kardeşi Yasirah'ı kaybettikten sonra kendini yeterince güçlü olmamakla suçlaması, onun yaşının çok üzerinde bir sorumluluğu üstlenmiş olmasına rağmen hikâyede daha çok travmanın yükünü taşıyan edilgen bir figür olarak yer almasına neden olduğu söylenebilir. Bu konumlandırmanın RefugeeCrit'teki kahramanın öznellik ve etkenlik düzeyi değerlendirmesinde Adil'i daha çok travmanın taşıyıcısı rolünde ele aldığı sonucuna ulaşılabilir. Adil'in deneyimleri, özellikle suçluluk duygusu ve korunma ihtiyacının vurgulanması, okuru çoğu zaman acıma pozisyonuna çekme riski taşıyabilir. Travmanın dramatize edilmeden aktarılması, travmanın olağanlaştırılması ihtimalini barındırsa da bedensel ve duysal tetikleyiciler aracılığıyla okurda güçlü bir duygusal etki yaratabilir. Ancak bu etki, çoğu zaman eşit düzeyli bir özdeşleşmeden çok, koruma ve merhamet hisleriyle şekillenebilir.

Buna karşılık *Sen, Ben, Elma Ağacı*'nda Musa'nın, savaşın ve ailesinden ayrılmanın yarattığı yıkıcı etkilere rağmen aktif, üretken ve dirençli bir profil sergilediği sonucuna ulaşılabilir. Musa; sayıları bombalar, uçaklar ve taşlar üzerinden öğrenme gibi travmatik bağlamli deneyimleri bile oyunlaştırarak anlamlandırır. Kampın bombalanmasıyla ailesinden kopmasının, dışa dönük ilişkiler kurmasının, umutla beklemesinin ve duygularını denetleyerek hayata tutunmasının, “dayanıklı çocuk” kimliğini güçlendirdiği söylenebilir. RefugeeCrit'in kahramanın profiline ilişkin ölçütleri açısından Musa'nın, travmanın pasif bir mağduru olmaktan ziyade travmayla başa çıkma yolları geliştiren ve kendi öznelliğini koruyan bir karakter olarak kurgulandığı görülebilir.

Bu iki farklı sunum, RefugeeCrit'in “Okur empatiye mi yoksa acımaya mı yönlendiriliyor?” ve “kahramanın etkenlik düzeyi” ölçütlerinde ayrışır. Her iki kitap da çocuk okurun savaşın etkilerine dair empati geliştirmesini kolaylaştırırsa da derin travmaların yoğun biçimde aktarılması bazı durumlarda acıma hissini tetikleyebilir. Özellikle Adil'in suçluluk duygusu ve korunmaya muhtaç bir çocuk olarak kurgulanması, onun edilgen bir kurban olarak görülmesine ve okurda daha yoğun bir acıma duygusu uyanmasına sebep olabilir. Buna karşılık Musa, kayıplarına rağmen hayata tutunması, duygularını bastırarak umutla ilerlemesi ve sosyal ilişkilerdeki etkinliği sayesinde okurun kendisiyle özdeşim kurabileceği karmaşık bir kimlik sunarak empatiyi güçlendirebilir.

Sonuç olarak, RefugeeCrit'in “kahramanın profili” ve “okurun rolü” ölçütleri açısından değerlendirildiğinde, “Savaşın Etkileri/Travmatik Geçmiş” teması, her iki eserde de mülteci çocukların savaş sonrası yaşadıkları travmaların sürekliliğini görünür kıldığı söylenebilir. Ancak *Nefes Almadan*'da Adil'in, yoğun travmatik deneyimleri, suçluluk duygusu ve korunmaya muhtaçlığıyla çoğunlukla edilgen bir kurban profili olarak kurgulandığına ulaşılabilir. Bu durum, okuru korumacı ve merhamet odaklı bir acıma pozisyonuna yöneltebilir. *Sen, Ben, Elma Ağacı*'nda ise Musa'nın; kayıplarına rağmen umutla hareket eden, sosyal bağlar kurabilen ve travmayı oyunlaştırarak anlamlandırabilen etkin bir karakter olarak resmedildiği görülebilir. Bu temsil, okuru empatiye ve özdeşim kurmaya davet edebilir.

2.2. Dil Sorunu

Nefes Almadan'da Adil'in herhangi bir dil sorunu yaşadığına yer verilmez. Ancak dil nedeniyle çevresinin ona çekingen bir şekilde yaklaştığına bir örnekte yer verilmiştir. Bu örnekte Joey, Adil'i ilk gördüğünde onunla nasıl iletişim kuracağı hakkında endişe duyar. Öyle ki Adil'in Hollandaca anlamayacağından endişe ettiğinden dolayı bağırarak, yavaş ve net bir şekilde, dediğin anlaşılmasını umarak konuşmaya dikkat eder (Gemert, 2021: 11). Buna ek olarak kitapta Adil'in babasının Hollandaca bilmediğine, Adil ile anadilinde konuştuğuna yer verilmektedir. Bu durum mülteci çocukların bulundukları ülkenin dilini öğrenseler de ailelerinin bu konuda sorun yaşadıklarını ve gittikleri ülkenin diline adapte olamadıklarını göstermekte, bu sorunu ortaya koymaktadır (Gemert, 2021: 91).

Sen, Ben, Elma Ağacı kitabında Musa'nın Türkçeyi aksanlı konuşması nedeniyle okul arkadaşları tarafından alay edildiği görülür ancak Musa, onunla alay etmelerine rağmen Türkçe konuşmaktan çekinmez. "‘Türkçeyi yeni öğrenmiş olmana rağmen konuşmayı çok seviyorsun,’ dedi Bilgin. ‘Ege ve arkadaşları seni aksanlı dilin yüzünden hep alaya alıyorlar ama umurunda değil. Takmıyorsun çirkefliklerini. Bu yüzden sana hayranlığım.’" (Ak, 2021: 96). Kitabın 49.sayfasında Musa'nın matematikte üçüncü sınıf düzeyinden iyi olduğuna ama dili düzgün kullanmadığına yer verilir. Bunun yanı sıra Musa, dili anlamakta da zorluk yaşamaktadır. Bilgin'in babaannesi onlara masal anlattığında Musa her ne kadar bu masalları dinlediği için çok mutlu olsa da içeriği tam anlamıyla anlamak için kendisini zorlar: "Musa iki işaret parmağıyla kulaklarının çevresinde daireler çizerek, 'Ben de yoruludum. Anlamak zor benim için,' dedi." (Ak, 2021: 95). Diğer bir örnekte ise Musa'nın Türkçeyi hatalı konuştuğuna ancak hatalı konuşmasına rağmen iletişim kurmaktan çekinmediğine, konuşmaktan kaçınmadığına yer verilir (Ak, 2021: 49).

"Dil Sorunu" bağlamındaki dil deneyimi, RefugeeCrit'in "okurun rolü (empati/acıma yönlendirmesi)" ve "kahramanın profili (etkenlik/edilgenlik)" ölçütlerinde önemli bir belirleyici olarak öne çıkar. Çünkü dil; yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda aidiyet, kabul görme ve özneleşme sürecinde aşılması gereken bir eşik olarak kurgulandığında, okurun karaktere karşı geliştireceği duygusal tepkiyi doğrudan şekillendirir. *Nefes Almadan*'da Adil'in doğrudan bir dil yetersizliği olmasa da Joey'nin ilk karşılaşmada, anlamayabilir düşüncesiyle, yavaş veya yüksek sesle konuşması ve babasının Hollandaca bilmemesi, varsayımsal bir dil eksikliğine dayalı dolaylı dışlamayı ve aile içindeki dil kullanım eksikliğini gösterebilir. Bu durum, Adil'i çevirmenlik ve ara buluculuk sorumluluğu taşıyan, çevresinin potansiyel yetersizlik şüphesiyle sürekli sınıdığı bir konuma yerleştirebilir. Böylece okur, Adil'i daha çok korunması gereken, edilgen bir çocuk olarak algılayabilir ve bu durum acıma duygusunu artırabilir.

Buna karşılık *Sen, Ben, Elma Ağacı*'nda Musa, aksanı ile alay edilmesine ve anlamada zorlanmasına rağmen konuşmaktan vazgeçmez. İlişki kurma ısrarı, öğrenme isteği ve iletişimdeki cesareti, dili bir "yetersizlik" değil, aşılabilecek bir engel olarak sunabilir. Bu temsilin, okuru Musa'nın çabasına ve kararlılığına odaklayarak empatiyi güçlendirebilecek nitelikte olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu durum okurun dil hatalarından ziyade Musa'nın sosyal cesaretini, temas kurma iradesini ve sosyal uyum becerilerini görmesine yardımcı olabilir.

Sonuç olarak, dil sorununun her iki metinde de mülteci çocukların sosyal kabul ve aidiyet süreçlerinde önemli bir belirleyici olarak yer aldığı görülebilir. *Nefes Almadan*'da Adil'in varsayılan dil eksikliği üzerinden ona karşı gelişen çekingen yaklaşımlar ve babasının Hollandaca bilmemesi, onu hem aile içi hem toplumsal bağlamda dolaylı dışlamaya maruz bırakarak edilgen bir konuma itebilir ve okuru daha çok korumacı bir acıma pozisyonuna

yönlendirebilir. Buna karşılık *Sen, Ben, Elma Ağacı*'nda Musa'nın, aksanı ve anlamada zorlanması nedeniyle alay edilmesine rağmen iletişim kurmaktan vazgeçmeyen, dili bir engel değil aşılabılır bir eşik olarak gören bir karakter olarak betimlendiği görülebilir.

2.3. Eğitim

Göç süreci nedeniyle mülteci çocukların okul hayatından ve eğitimden uzak kaldıkları görülür. Bu durum *Nefes Almadan* kitabındaki Adil'in eğitim hayatına da yansımıştır. Adil, savaş nedeniyle aslında on bir yaşında ve Joey ile yaşıt olmasına rağmen Joey ve arkadaşları gibi 5.sınıfa gitmenin aksine dokuz yaşındaki üçüncü sınıf öğrencileriyle bir arada okumak zorunda kalır. Çünkü göç süreci birkaç ay aldığı için Adil okula gidemez, bunun sonucu olarak derslerinden geri kalır ve yeni gittiği okula uyum sağlayabilmesi için de Hollandaca öğrenmesi gerekir (Gemert, 2021: 21). Bir başka örnekte ise Adil'in, göç sürecindeyken yeniden okula gitmek ve normal bir hayat yaşamak gibi hayallerinin olduğu görülür ve buradan hareketle bir çocuk olarak sosyalleşebildiği ve yeni şeyler öğrenebildiği bir ortamdan, okuldan uzak kalmanın onu olumsuz yönde etkilediği söylenebilir (Gemert, 2021: 57). *Sen, Ben, Elma Ağacı*'nda ise Musa'nın eğitim açısından yaşadığı sorunlara yer verilmemiş, Musa'nın eğitim hayatına dair herhangi bir olumsuz durum anlatıya dâhil edilmemiştir.

“Eğitim” teması bağlamında iki metin, RefugeeCrit'in “okurun rolü (empati/acıma yönlendirmesi)” ile “kahramanın profili (etkenlik/edilgenlik)” ölçütlerinde belirgin biçimde farklılaşır. *Nefes Almadan*'da Adil'in kronolojik yaşı ile akademik düzeyi arasındaki farkın, eğitim hakkına erişimde yaşanan kesintiyi ve gecikmeyi görünür kıldığı söylenebilir. Okula geri dönme arzusu yalnızca akademik eksiklik değil, aynı zamanda çocukluğun olağan gelişim sürecinden mahrum kalma duygusunu da pekiştirebilir. Bu anlatım, bu yerleştirmeyi, insani veya pedagojik boyutları görünmez kılarak salt resmî bir işlem olarak sunabilir ve öğretmen tutumlarına ya da destek mekanizmalarına ilişkin sahnelerin anlatıda geri planda kalmasına neden olabilir. Böylece, yapısal bir eksiklik çocuğun bireysel açığı gibi kodlanabilir ve Adil'in edilgen, sistem dışına itilmiş bir özne olarak konumlandırılmasına neden olabilir. Buna bağlı olarak okur; karaktere yönelik koruma ve merhamet duygularına yönelebilir ve empati yerine acıma duygusu ön plana çıkabilir.

Buna karşılık *Sen, Ben, Elma Ağacı*'nda Musa'nın eğitimle ilgili belirgin bir güçlük yaşamaması, anlatının mağduriyet ekseninde değil, özneleşme ve toplumsal uyum odağında kurgulanmasını sağlayabilir. Buna bağlı olarak okurun dikkati; eğitimdeki olası eksikler yerine çocuğun ilişkisel becerilerine, mizahına ve umutla hareket edebilme kapasitesine yönelebilir. Bu nedenle bu anlatım, bir yandan eğitimdeki mağduriyetin dramatize edilmesini engelleyerek empatiyi sosyal etkileşim ve direngenlik üzerinden besleyebilir. Ancak, *Sen, Ben, Elma Ağacı* kitabında, Musa'nın Adil'e kıyasla kayda değer bir eğitim sorunu yaşamamış olarak ele alınması, başarı ve uyumun yalnızca bireysel kabiliyete indirgenmesi ihtimalinin ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu durum, okurun gözünde Musa'yı daha başarılı ve uyumlu bir konuma getirirken Adil'i ise başarısız ve uyumsuz olarak konumlandırabilir.

Sonuç olarak, eğitim temasının her iki eserde de mülteci çocukların toplumsal uyum ve gelişim sürecindeki konumlarını anlamada kritik bir gösterge olarak ele alındığı görülebilir. *Nefes Almadan*'da Adil'in yaşıyla akademik seviyesi arasındaki uyumsuzluk ve eğitimden kopuşu, doğrudan dışlanma ve sistemsel yetersizlik bağlamında sunularak onun edilgen bir kurban olarak konumlanmasına ve okurun merhamet eksenli bir acıma pozisyonuna yönelmesine yol açabilir. *Sen, Ben, Elma Ağacı*'nda ise Musa'nın eğitim sorunlarının anlatıya dâhil edilmemesi, mağduriyetin dramatize edilmesinin engellenmesine olanak sağlayabilirken empatiyi sosyal ilişkiler ve etkenlik üzerinden besleyebilir.

Sonuç

Bu çalışmada, çocuk edebiyatında mülteci temsillerinin okurda uyandırdığı duygulanım biçimleri, RefugeeCrit çerçevesinin “okurun rolü” ve “kahramanın profili” ölçütleri üzerinden incelemiştir. Analiz odağı, özellikle empati ve acıma duygularının metinsel stratejiler aracılığıyla nasıl inşa edildiğini anlamaya yönelmiştir. Karşılaştırmalı çözümleme, *Nefes Almadan*’da yoksunluk ve dışlanma temsillerinin okuru korumacı-merhamet konumuna yaklaştırarak *acıma* duygusunu güçlendirebileceğini; *Sen, Ben, Elma Ağacı*’nda ise karakterin etkenliği, ilişkisel yeterlilikleri ve umut odaklı anlatımın *empatiyi* destekleyebileceğini ortaya koymuştur.

“Savaşın Etkileri/Travmatik Geçmiş” başlığı incelendiğinde RefugeeCrit’in “Okur empatiye mi yoksa acımaya mı yönlendiriliyor?” ve “kahramanın etkenlik düzeyi” ölçütleri açısından her iki kitapta da empatiye yönelik öğeler olsa da büyük ölçüde bir farklılık olabileceği tespit edilmiştir. RefugeeCrit çerçevesinde yapılan değerlendirmede, *Nefes Almadan*’da Adil’in savaşın yarattığı yoğun travmalar ve tetikleyiciler karşısında edilgen bir konumda bulunabileceği, bu temsilin okuru çoğunlukla korumacı ve merhamet odaklı bir bakışa yönlendirebileceği sonucuna ulaşılmıştır. *Sen, Ben, Elma Ağacı*’nda ise Musa’nın kayıplarına rağmen umutla hareket eden ve sosyal ilişkiler kurabilen etken bir profil olarak görülebileceği ve bu yaklaşımın okurda empatiyi güçlendirebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

“Dil Sorunu” başlığı altında her iki kitap, RefugeeCrit’in “okurun rolü (empati/acıma yönlendirmesi)” ve “kahramanın profili (etkenlik/edilgenlik)” ölçütleri açısından incelendiğinde *Nefes Almadan*’da Adil’in varsayılan dil eksikliği üzerinden dolaylı dışlanmaya maruz kaldığı ve bu durumun okurun merhamet odaklı bir bakış geliştirmesine neden olabileceği görülmüştür. *Sen, Ben, Elma Ağacı*’nda ise Musa’nın aksanı ve anlamada yaşadığı güçlüklerle rağmen iletişimden vazgeçmemesinin, dili aşılabılır bir engel olarak sunarak empatiyi güçlendirebileceği tespit edilmiştir.

“Eğitim” açısından, RefugeeCrit’in “okurun rolü (empati/acıma yönlendirmesi)” ve “kahramanın profili (etkenlik/edilgenlik)” ölçütleri temele alınarak yapılan incelemeler sonucunda *Nefes Almadan*’da, Adil’in eğitime erişiminin savaş nedeniyle kesintiye uğradığını, bu durumun karakteri sistem dışına itilmiş bir özne olarak konumlandırabileceğine ve acıma duygusunu öne çıkarabileceği sonucuna ulaşılmıştır. *Sen, Ben, Elma Ağacı*’nda ise Musa’nın eğitimle ilgili belirgin bir sorun yaşamamasının, anlatının mağduriyet yerine etkenlik ve toplumsal uyum ekseninde kurgulanmasını sağlayabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak *Sen, Ben, Elma Ağacı* kitabındaki bu anlatı tercihinin, mağduriyetin dramatize edilmesini engelleyerek empatiyi sosyal ilişkiler üzerinden güçlendirebilecek nitelikte olsa da, mülteci bir çocuğun yaşayabileceği eğitimsel bir sorunun metin dışına itilmesine ve okurun bu boyutu gözden kaçırmaya yol açma riski taşıyabileceği görülmüştür.

Her iki eserde de mülteci çocuk karakterler aracılığıyla okura empati kazandırma yönünde bir eğilim olduğu görülmektedir. Ancak kimi temsil biçimlerinin, empati yerine acıma duygusunu tetikleyebilecek şekilde kurgulandığı söylenebilir. *Nefes Almadan*’da Adil; yoğun travmaları, suçluluk duygusu ve umutsuz tavrıyla edilgen bir figür olarak sunulur, bu da okurla duygusal bağ kurmasını zorlaştırabilir. *Sen, Ben, Elma Ağacı*’ndaki Musa’nın ise mizahi yönleri, iletişim becerileri ve umut dolu tavrıyla çocuk merkezli bir temsil sergileyerek özdeşim kurmayı kolaylaştırabileceği sonucuna ulaşılabilir. Bu durum, literatürde dile getirilen aşırı mağduriyet temsillerinin empatiyi zayıflatabileceği uyarısıyla örtüşebilir. Çocuklar, yalnızca travmatik geçmişe sahip figürlerle değil; mücadele eden, düşünen ve gelişen karakterlerle daha güçlü bağ kurar (Cummins, 2016; Hope, 2008). Dolayısıyla mülteci karakterlerin, edilgen ve

acı çeken figürler yerine özneleşmiş, dayanıklı ve çok boyutlu bireyler olarak sunulmasının çocuk okurun daha sağlıklı bir empati geliştirmesi açısından önemli olduğu vurgulanabilir.

Genel olarak bulgular, mülteci çocuk karakterlerin temsillerinin, okurda oluşan duygusal yönelimin niteliğini belirgin biçimde etkileyebileceğini göstermiştir. Yoksunluk ve edilgen kahraman temsilleri acıma duygusunu yoğunlaştırabilirken etken, mizahi ve sosyal açıdan güçlü karakter temsilleri empatiyi pekiştirebilir. Bu bulgu, çocuk edebiyatında mülteci temsillerine ilişkin anlatı stratejilerinin, okurun duygusal konumlanışını şekillendiren önemli araçlar olduğu görüşünü destekleyebilir.

Çocuk edebiyatı, bu bağlamda işlevsel bir araç olarak öne çıkmakta, mülteci çocukların yaşam mücadelelerini ve perspektiflerini görünür kılarak akranların empati kurmasına katkıda bulunmaktadır (Aslan, 2019). Nitekim Şimşek ve Çiftçi'nin (2021) çalışması, mültecilik temalı çocuk edebiyatı ürünleriyle karşılaşan öğrencilerin mültecilere yönelik tutumlarının olumlu yönde değiştiğini göstermektedir. Bu araştırma da edebi temsillerin çocuk okurların mülteci algısını şekillendirmede ve önyargıların kırılmasında önemli bir rol oynayabileceğini göstermiştir.

Bu çalışma, RefugeeCrit çerçevesinin yalnızca “okurun rolü” ve “kahramanın profili” ölçütlerine odaklanarak mülteci çocuk temsillerinde empati ve acıma ayrımının çocuk edebiyatı bağlamında nasıl şekillenebileceğini ortaya koymuştur. Bu yönüyle çalışma, alandaki sınırlı sayıdaki empati-acıma karşılaştırmalı analizlerine katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak, çocuk kitaplarının çocuklar üzerindeki dönüştürücü etkileri göz önünde bulundurulduğunda, mülteci karakterlerin edebiyatta daha sık ve çeşitli biçimlerde temsil edilmesinin önemli olduğu söylenebilir. Ancak bu temsillerin, tek boyutlu mağduriyet anlatılarına indirgenmeden çocuğun gelişimsel ihtiyaçlarına, duygusal düzeyine ve çok boyutlu bir özne olarak konumlandırılmasına özen gösterilebilir. Bu bağlamda, çocuk kitaplarında yer alan mülteci karakterlerin temsillerine ilişkin eleştirel çözümlemelerin artırılması, hem mülteci çocukların toplumda daha iyi anlaşılmasına hem de yerli çocukların çok kültürlü farkındalıklarının gelişmesine katkı sunabilir. Alan yazında bu konuya odaklanan çalışmalar mevcut olsa da (Altıparmak Yılmaz & Özcan, 2023; Altunbay & Çakır, 2018; Balta, 2018; Çelik & Göre, 2021; Güngör & Kızıler Emer, 2020; Melanlıoğlu, 2020; Öztürk & Yeşilyurt, 2021; Roberts & Crawford, 2019; Uysal & Şen, 2021; Yakar, 2017), bu alandaki araştırmaların sayısının ve çeşitliliğinin artırılması, farklı kültürel bağlamları kapsayacak şekilde genişletilmesi ve yeni kuramsal çerçevelerle desteklenmesi gerektiği sonucuna ulaşılabilir. Bununla birlikte, araştırmanın yalnızca iki çocuk kitabı ile sınırlı olması, bulguların genellenebilirliğini kısıtlayabilir. Ayrıca analiz, yalnızca metin incelemesine dayandığı için çocuk okurların gerçek okuma deneyimlerinden elde edilecek verilerle desteklenebilir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, farklı yaş gruplarındaki çocukların mülteci temsillerine verdikleri tepkilerin doğrudan gözlemlenmesi ve ölçülmesi, elde edilen bulguların geçerliliğini ve derinliğini artırabilir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir. Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamıştır ve yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Adida, C. L., Lo, A., Platas, M. R. (2019). Americans preferred Syrian refugees who are female, English-speaking, and Christian on the eve of Donald Trump's election. *Plos One*, 14(10), e0222504.

- Agcadağ Çelik, İ. (2019). Sınıf öğretmenleri gözünden Suriyeli mülteci çocuklar. *Journal of International Social Research*, (12), 662-680.
- Almerico, G. M. (2014). Building character through literacy with children's literature. *Research in Higher Educational Journal*, (26).
- Alrababa'h, A., Dillon, A., Williamson, S., Hainmueller, J., Hangartner, D., Weinstein, J. (2021). Attitudes toward migrants in a highly impacted economy: Evidence from the Syrian refugee crisis in Jordan. *Comparative Political Studies*, 54(1), 33-76.
- Al-Sarayrah, A. J. F. & Al Masalhah, H. A. F. (2019). Refugee children in crisis: The facing Syrian refugee children residing outside refugee camps in Jordan. *International Journal of Child, Youth and Family Studies*, 10(4.1), 65-84.
- Alsayed, A. & Wildes, V. J. (2018). Syrian refugee children: A study of strengths and difficulties. *Journal of Human Rights and Social Work*, (3), 81-88.
- Altıparmak Yılmaz, H. M. & Özcan, Ş. (2023). Çocuk edebiyatı ürünlerinde göç kurgusuna süreç temelli bir bakış. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, (27), 37-56.
- Altunbay, M. & Çakır, E. (2018). Çocuk edebiyatı ürünlerinde savaş ve göç olgusu: "Uçurtma Avcısı" ve "Kuş Olsam Evime Uçsam" adlı eserler örnekleme. *Sakarya University Journal of Education*, 8(2), 96-110.
- Anadolu Ajansı. (2019, Haziran 21). Suriyeliler 6 kıtada 127 ülkeye dağıldı. <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/14694>
- Aslan, C. (2019). *Çocuk edebiyatı ve duyarlık eğitimi*. Pegem Akademi.
- Attanayake, V., McKay, R., Jofres, M., Singh, S., Burkle, F. Jr., Mills, E. (2009) Prevalence of mental disorders among children exposed to war: A systematic review of 7,920 children. *Medicine, Conflict and Survival*, (25), 4-19.
- Balta, E. E. (2018). Çocuk kitaplarında mülteciler ve kültürleşme stratejileri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(2), 487-498.
- Bansak, K., Hainmueller, J., Hangartner, D. (2016). How economic, humanitarian, and religious concerns shape European attitudes toward asylum seekers. *Science*, (354), 217-222.
- Başar, M., Akan, D., Çiftçi, M. (2018). Mülteci öğrencilerin bulunduğu sınıflarda öğrenme sürecinde karşılaşılan sorunlar. *Kastamonu Education Journal*, 26(5), 1571-1578.
- Batson, C. D. (1987). Distress and empathy: Two qualitatively distinct, vicarious emotions with different motivational consequences. *Journal of Personality*, 55(1), 19-39.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Bulut, S. (2018). Çocuk edebiyatına sığınanlar: Zorunlu göç öyküleri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(8), 383-410.
- Büyüköztürk, Ş. (2020). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Carlson, E. D. & Williams, N. E. (2020). *Comparative demography of the Syrian diaspora: European and Middle Eastern destinations*. Springer.
- Corbin, J. & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Sage.

- Cummins, A. (2016). Refugees and immigrants in children's fiction: New books to build understanding across borders. *A Journal of the Texas Council of Teachers of English Language Arts*, 46(2), 24-29.
- Çelik, H. & Göre, Z. (2021). Göç ve göçmenlik konularını ele alan çocuk edebiyatı eserleri üzerine bir inceleme. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 9(4), 48-63.
- Çiftçi, H. (2018). Türkiye cumhuriyeti vatandaşlarının Suriyeli sığınmacılara yönelik tutum, algı ve empatik eğilimlerinin analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(3) , 2232-2256.
- Demirbaş, H. & Bekaroğlu, E. (2013). Evden uzakta olmak: Sığınmacıların/mültecilerin psikolojik sorunları ve alınacak önlemler. *Kriz Dergisi*, 21(1), 11-24.
- Derince, D. (2019). Suriyeli mülteci çocuklar özelinde: Savaş mağduru çocuklar ve çocuk sağlığı sorunları. *Bandırma On Yedi Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 57-70.
- Derluyn, I., Broekaert, E., Schuyten, G. (2008). Emotional and behavioural problems in migrant adolescents in Belgium. *European Child & Adolescent Psychiatry*, (17), 54-62.
- Dilidüzgün, S. (2004). *Çağdaş çocuk yayını*. Morpa Kültür Yayınları.
- Dimakos, C. M. (2006). *The effects of using children's literature to teach positive character traits to elementary students*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). New Jersey: The Graduate School at Rowan University.
- Doğanay, Ü. & Çoban Keneş, H. (2016). Yazılı basında Suriyeli “mülteciler”: Ayrımcı söylemlerin rasyonel ve duygusal gerekçelerinin inşası. *Mülkiye Dergisi*, 40(1), 143-184.
- Durà-Vilà, G., Klasen, H., Makatini, Z., Rahimi, Z., Hodes, M. (2013). Mental health problems of young refugees: Duration of settlement, risk factors and community-based interventions. *Clinical Child Psychology Psychiatry*, 18(4), 604-623.
- Ekici, H. (2019). Türk toplumunda Suriyelilere yönelik algılanan tehditler ve çözüm önerileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(44), 695-730.
- Elgenius, G. & Rydgren, J. (2019). Frames of nostalgia and belonging: the resurgence of ethno-nationalism in Sweden. *European Societies*, 21(4), 583-602.
- Enginün, İ. (1991). Çocuk edebiyatına toplu bir bakış. İ. Enginün (Ed.), *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları* içinde (392-399. ss.), Dergâh Yayınları.
- Erdal, K. (2009). Eğitim değerleri açısından çocuk kitapları. *Akademik Bakış*, (17), 1-18.
- Erdal, K. (2020). *Örneklerle değerler eğitimi*. Sentez Yayıncılık.
- Geller, J. D. (2006). Pity, suffering, and psychotherapy. *American Journal of Psychotherapy*, (60), 187-205.
- Glesne, C. (2011). *Becoming qualitative researchers*. (Çev: A. Ersoy, P. Yalçınoglu), Pearson.
- Göker, G. & Keskin, S. (2015). Haber medyası ve mülteciler: Suriyeli mültecilerin Türk yazılı basınındaki temsili. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (41), 229-256.
- Guo, Y., Maitra, S., Guo, S. (2019). “I belong to nowhere”: Syrian refugee children's perspectives on school integration. *Journal of Contemporary Issues in Education*, (14).

- Güngör, H. & Kızıler Emer, F. (2020). Alan Gratz'ın "Refugee" ve Peter Härtling'in "Djadi, Flüchtlingsjunge" adlı romanlarında mülteci çocuklar. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 423-446.
- Hodes, M. (2000). Psychologically distressed children in the United Kingdom. *Child Psychology and Psychiatry Review*, 5(2), 57-68.
- Hoffman, M. L. (2000). *Empathy and moral development: Implications for caring and justice*. Cambridge University Press.
- Hope, J. (2008). "One day we had to run": The development of the refugee identity in children's literature and its function in education. *Children's Literature in Education*, 39(4), 295-304.
- Hope, J. (2023). Applying RefugeeCrit to recent middle grade/young adult children's literature about refugees. E. L. E. Gandhi, V. Nguyen (Ed.), *The Routledge Handbook of Refugee Narratives* içinde (191-201. ss.), Routledge.
- Ivarsfaten, E. (2005). Threatened by diversity: Why restrictive asylum and immigration policies appeal to Western Europeans. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 15(1), 21-45.
- Karataş, F. & Ceylan, S. (2021). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin mülteci akranlarının sorunlarına yönelik algılarının öğrenci resimleriyle incelenmesi. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 348-365.
- Kucirkova, N. (2019). How could children's storybooks promote empathy? A conceptual framework based on developmental psychology and literary theory. *Front. Psychol.*, (10), 121.
- Kunz, E. F. (1973). The refugee in flight: Kinetic models and forms of displacement. *International Migration Review*, 7(2), 125-146.
- Melanlıoğlu, D. (2020). Çocuk edebiyatındaki kayıp mültecilerin izinde duyarlılık eğitimi. *Türkiyat Mecmuası*, 30(1), 161-179.
- Mercan Uzun, E. & Bütün, E. (2016). Okul öncesi eğitim kurumlarındaki Suriyeli sığınmacı çocukların karşılaştıkları sorunlar hakkında öğretmen görüşleri. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 72-83.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. Jossey-Bass.
- Misch, D. A. & Peloquin, S. M. (2005). Developing empathy through confluent education. *Journal of Physical Therapy Education*, 19(3), 41-51.
- Nodelman, P. (2008). *The hidden adult: Defining children's literature*. The Johns Hopkins University Press.
- Öztürk, A. O. & Yeşilyurt, H. (2021). Onjali Q. Raúf'un "Arka Sıradaki Çocuk" adlı eseri örneğinde okullarda mülteci çocuklara yönelik akran zorbalığı. M. Bulut, C. Aksoy Sugiyama, K. Şahin (Ed.), *The Different Approaches of Academic Disciplines to the Phenomenon of Migration* içinde (188-199. ss.), Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Pinsent, P. (1997). *Children's literature and the politics of equality*. David Fulton Publishers.
- Priebe, S., Giacco, D., El-Nagib, R. (2016). *Public health aspects of mental health among migrants and refugees: A review of the evidence on mental health care for refugees, asylum seekers and irregular migrants in the WHO European Region*. World Health Organization, Regional Office for Europe.
- Rapley, T. (2007). *Doing conversation, discourse and document analysis*. Sage.

- Roberts, S. & Crawford, P. (2019). Glimpses of humanity and hope: Children's picturebook portrayals of refugees. *The Dragon Lode*, 38(1), 28-35.
- Rutter, J. (2003). *Supporting refugee children in 21st century Britain: A compendium of essential information*. Trentham Books.
- Sarier, Y. (2020). Türkiye’de mülteci öğrencilerin eğitimi üzerine bir meta-sentez çalışması: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Eğitimde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 3(1), 80-111.
- Sarvan, S. & Efe, E. (2020). Mülteci çocuklar ve sorunları. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, 9(1), 55-62.
- Sever, S. (2021). *Çocuk ve edebiyat*. Tudem.
- Schick, M., Zumwald, A., Knöpfli, B., Nickerson, A., Bryant, R.A., Schnyder, U., Müller, J., Morina, N. (2016). Challenging future, challenging past: The relationship of social integration and psychological impairment in traumatized refugees. *European Journal of Psychotraumatology*, 7(1), 28057.
- Schick M., Morina, N., Mistridis, P., Schnyder, U., Bryant, R.A., Nickerson, A. (2018). Changes in post-migration living difficulties predict treatment outcome in traumatized refugees. *Front Psychiatry*, 9(476).
- Sınar Çılgin, A. (2007). *Çocuk edebiyatı*. Morpa Kültür Yayınları.
- Steel, Z., Chey, T., Silove, D., Marnane, C., Bryant, R.A., van Ommeren, M. (2009). Association of torture and other potentially traumatic events with mental health outcomes among populations exposed to mass conflict and displacement: a systematic review and meta-analysis. *JAMA*, 302(5), 537-549.
- Strekalova-Hughes, E., Turner Nash, K., Erdemir, E. (2018, Nisan). Refugee critical race theory in education: An emerging ontological and epistemological lens. *AERA Yıllık Toplantı Bildirileri* içinde. American Educational Research Association.
- Strekalova-Hughes, E. (2019). Unpacking refugee flight: Critical content analysis of picturebooks featuring refugee protagonists. *International Journal of Multicultural Education*, 21(2), 23-44.
- Strekalova-Hughes, E., Peterman, N., Lewman, K. (2019). Legally scripted fictions: Fathers and fatherhood in English language picturebooks with children from refugee backgrounds. *CLELE Journal*, 7(2), 10-36.
- Sumadi, M.A., Alkhateeb, N.A., Alnsour, A.S., Sumadi, M. (2023). Perceptions and attitudes towards Syrian refugee on socioeconomic sectors: Evidence from Jordan. *Journal of International Migration and Integration*, (24), 865-884.
- Şafak Ayvazoğlu, A., Kunuroğlu, F., Yağmur, K. (2021). Psychological and socio-cultural adaptation of Syrian refugees in Turkey. *International Journal of Intercultural Relations*, (80), 99-111.
- Şeker, B. D. & Aslan, Z. (2015). Refugee children in the educational process: A social psychological assessment. *Journal of Theoretical Educational Sciences*, 8(1), 86-105.
- Şeker, B. D. & Sirkeci, I. (2015). Challenges for refugee children at school in Eastern Turkey. *Economics and Sociology*, 8(4), 122-133.
- Şimşek, T. & Çiftçi, F. (2021). Mültecilik temalı çocuk edebiyatı ürünlerinin 7. sınıf Türkçe derslerinde öğrencilerin mültecilere yönelik tutumlarına etkisi. *Millî Eğitim Dergisi*, 50(1), 715-742.

- Şirin, M. R. (2007). *Çocuk edebiyatı kültürü*. Kök Yayıncılık.
- Taskin, P. & Erdemli, O. (2018). Education for Syrian refugees: Problems faced by teachers in Turkey. *Eurasian Journal of Educational Research*, 18(75), 155-178.
- Tribe, R. (2002). Mental health of refugees and asylum seekers. *Advances in Psychiatric Treatment*, (8), 240-247.
- UNICEF. (2018, Şubat 26). 85 per cent of Syrian children in host communities in Jordan live in poverty. <https://www.unicef.org/press-releases/syrian-children-jordan-poverty-unicef>
- Uysal, S. S. & Şen, E. (2021). “Kuş Olsam Evime Uçsam” adlı çocuk edebiyatı yapıtının göç olgusu açısından incelenmesi. *Çocuk Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi*, 4(1), 62-79.
- Uzun, A. (2015). Günümüzün sosyal ve ekonomik sorunu olan Suriyelilerin mülteci ve ekonomi hukuku bakımından değerlendirilmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, (1), 105-121.
- Yakar, Y. M. (2017). Türk çocuk edebiyatında göç olgusu. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (58), 339-353.
- Yalın Sarmaz, Ş., Uzel Tanrıverdi, B., Öztürk, M., Gözaçanlar, Ö., Yörük Ülker, G., Özkan, Y. (2017). Immigration-related mental health disorders in refugees 5-18 years old living in Turkey. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*, (13), 2813-2821.
- Yavuzer, H. (1999). *Çocuk psikolojisi*. Remzi Kitapevi.
- Yaylacı, F. T. (2018). Trauma and resilient functioning among Syrian refugee children. *Development and Psychopathology*, (30), 1923-1936.
- Yıldız Nielsen, S. (2016). Perceptions between Syrian refugees and their host community. *Turkish Policy Quarterly*, 15(3), 99-106.
- Yurdakul, A. & Tok, T. N. (2018). Öğretmen gözüyle göçmen/mülteci öğrenci. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 46-58.

EXTENDED ABSTRACT

This study aims to explore the representations of Syrian refugee children in children's literature within the dual framework of empathy and pity. While refugee-themed children's books are increasingly recognized as tools for fostering intercultural awareness and empathy, they may also unintentionally reinforce hierarchical perspectives that emphasize pity and victimhood. Drawing on the RefugeeCrit theoretical framework, which highlights the dynamics of the reader's role (empathy/pity orientation) and the character's profile (agency/passivity), this study problematizes how refugee children are portrayed in selected works. Specifically, the research compares two children's books, Nefes Almadan (Without Breathing) by Gerard van Gemert and Sen, Ben, Elma Ağacı (You, Me, and the Apple Tree) by Sevim Ak, in order to analyze the extent to which their narrative strategies shape child readers' emotional orientations toward empathy or pity.

The research adopts a qualitative design based on document analysis, a method that enables systematic examination of printed and digital texts. The primary data consist of the two aforementioned children's books, selected due to their distinct cultural contexts -Dutch and Turkish- which provide contrasting perspectives on the refugee experience. The texts were analyzed through content analysis, with coding categories derived from the existing literature on refugee children's challenges. Three thematic dimensions were identified as the analytical framework: (1) Effects of War/Traumatic Past, (2) Language Barrier, and (3) Education. Within these categories, passages were coded and interpreted in relation to RefugeeCrit's two guiding criteria: The characterization of refugee children in terms of agency or passivity, and the positioning of readers toward empathy or pity.

The analysis reveals that portrayals of passive characters tend to intensify feelings of pity in readers, whereas active, humorous, and socially resilient characterizations foster empathy. In Nefes Almadan, the protagonist Adil is depicted through traumatic experiences, such as the loss of his mother and sibling, recurring nightmares, and hyper-sensitivity to triggering sounds reminiscent of war. These portrayals situate Adil as a vulnerable, dependent figure, which orients the reader toward protective pity rather than equal empathy. In contrast, Sen, Ben, Elma Ağacı presents Musa as a resilient and socially engaged character who, despite separation from his family and experiences of displacement, maintains hope, develops friendships, and demonstrates problem-solving skills. His representation as an agentive and multidimensional figure strengthens empathetic identification.

The thematic analysis further demonstrates that trauma-centered depictions, as in Nefes Almadan, risk reinforcing hierarchical and one-sided compassion, while more balanced representations, as in Sen, Ben, Elma Ağacı, emphasize resilience, humor, and agency, thereby supporting genuine empathy. In terms of language, Adil's indirect struggles with linguistic adaptation are portrayed as sources of exclusion, deepening his passivity. Musa, on the other hand, is represented as actively overcoming linguistic barriers despite ridicule, positioning language as a challenge that can be negotiated. Regarding education, Adil's interrupted schooling underscores systemic exclusion and fosters pity, whereas Musa's relative stability in schooling is not foregrounded, allowing his resilience and social skills to take precedence in shaping empathetic responses.

The comparative analysis underscores that narrative strategies in children's literature significantly shape the type of emotional response elicited from readers. Passive and victim-centered portrayals direct readers toward pity, whereas representations of resilient and agentive refugee children foster empathy and more equitable identification. This finding aligns with broader critiques in the literature warning against excessive victimization in refugee narratives, which can reduce refugee children to objects of charity rather than subjects of agency.

The study concludes that refugee characters in children's literature should be represented as multidimensional, resilient, and agentive individuals in order to foster healthier forms of empathy among child readers. By doing so, children's literature can function not only as a tool for intercultural awareness but also as a medium for dismantling prejudices and promoting social cohesion. Furthermore, this research highlights the importance of critical literary analysis in evaluating how narrative strategies shape readers' perceptions of refugees.

The findings have pedagogical implications, suggesting that educators and authors should carefully balance depictions of trauma with narratives of resilience, humor, and social engagement. Such representations may encourage children to view refugee peers as equals with agency, rather than passive victims deserving pity. While this study contributes to the limited body of research comparing empathy and pity within the context of refugee representations, its scope is limited to two texts and textual analysis only. Future research should expand the corpus across cultural contexts and incorporate reader-response studies to assess children's actual interpretations and emotional reactions.